

Ольга Дубовик, к.е.н.

Одеський національний економічний університет, Україна

РЕЗЕРВИ ЗБІЛЬШЕННЯ НАДХОДЖЕНЬ ПОДАТКУ НА ДОХОДИ ФІЗИЧНИХ ОСІБ У БЮДЖЕТ

Olga Dubovyk, PhD in Economics

Odesa National Economic University, Ukraine

THE RESERVES TO INCREASE THE RECEIPT OF PERSONAL INCOME TAX TO THE BUDGET

Розкрито роль податку на доходи фізичних осіб (ПДФО) у наповненні доходної частини бюджету України. Спрогнозовано рівень надходження ПДФО на найближчі два роки. Низький рівень зарплат та життя населення, високий рівень безробіття призводять до прямих втрат бюджету від недоплати ПДФО. До існуючих резервів збільшення надходжень від сплати ПДФО можна віднести: запровадження автоматизованої системи моніторингу відповідності витрат фізичних осіб отриманим доходам; оподаткування доходів, ввезених на територію України трудовими мігрантами; облік доходів фізичних осіб від здачі нерухомості та земельних ділянок в оренду; оподаткування інтернет-торгівлі та електронної комерції; підвищення рівня податкової культури громадян.

Ключові слова: податок на доходи фізичних осіб, бюджет, інтернет-торгівля, податкова культура.

The role of the personal income tax (PIT) in filling the revenue part of the budget of Ukraine is disclosed. The level of revenue of the PIT in the next two years is projected. The low salary and living standards, the high unemployment leads to direct budget losses from underpaid PIT. The existing reserves for increasing revenues from the PIT are: the introduction of an automated system for monitoring the individual's expenditures and received income compliance; the taxation of incomes imported into the territory of Ukraine by labor migrants; the accounting of personal income from rental real estate and land lease; the taxation of e-commerce; the improving the tax culture of citizens.

Key words: personal income tax, budget, e-commerce, tax culture.

Постановка проблеми. Податок на доходи фізичних осіб – один з основних бюджетоутворюючих податків в Україні. Він є важливим інструментом державного регулювання доходів фізичних осіб, нагромадження капіталу, ділової активності, сукупного споживання та інших важливих чинників цілісності, стабільності та розвитку суспільства. Однак, з існуванням великого тіньового сектору економіки, фізичні особи намагаються приховати або зменшити свої реальні доходи, внаслідок чого бюджет недоотримує значні кошти. Вирішення проблеми легалізації податкової бази та формування дієвого механізму адміністрування податку на доходи фізичних осіб дозволить зміцнити дохідну частину бюджету країни.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемам оподаткування доходів фізичних осіб присвятили свої наукові праці такі відомі українські вчені як Ю. Б. Іванов, А. І. Крисоватий, В. М. Опарін, А. М. Соколовська, В. М. Федосов, С. І. Юрій та інші. Однак, не зменшуючи вагомості напрацювань вчених, можна констатувати, що ця проблема й досі залишається актуальною, потребує подальшого поглибленого аналізу і пошуку шляхів вирішення.

Формулювання цілей статті. Метою статті є визначення існуючих резервів збільшення надходжень податку на доходи фізичних осіб у бюджет за рахунок розширення податкової бази.

Основний матеріал. В Україні податки – основне джерело доходів бюджету. Вони становлять більше 80 % доходів Зведеного бюджету, і на сьогодні немає більш потужного засобу його наповнення.

Якщо розглядати структуру податкової системи з приводу поділу податків на прямі та непрямі, виявиться, що непрямі податки (податок на додану вартість, акцизний податок та мито) складають більше половини суми всіх податкових надходжень. І це пов'язано, насамперед, з великим тіньовим сектором економіки, який в нашій країні існує. Адже прямі податки ставлять рівень оподаткування в пряму залежність від рівня доходів платника. А доходи юридичних осіб, які

оподатковуюються податком на прибуток підприємств, і фізичних осіб, оподатковувані податком на доходи фізичних осіб (ПДФО), за оцінками фахівців, на 45 % приховуються від оподаткування.

Про значущу роль ПДФО в якості бюджетоформуючого показника свідчить його доля у податкових надходженнях та доходах бюджетів України (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка питомої ваги ПДФО в доходах бюджетів України
(без урахування міжбюджетних трансфертів)¹, %

Роки	Частка ПДФО у:					
	Зведений бюджет		Державний бюджет		Місцеві бюджети	
	податкових надходженнях	доходах	податкових надходженнях	доходах	податкових надходженнях	доходах
2013	21,2	16,3	2,9	2,2	70,8	61,4
2014	20,4	16,5	4,5	3,5	71,6	61,9
2015	19,7	15,3	11,0	8,4	55,9	45,6
2016	21,3	17,7	11,9	9,7	53,7	46,3
2017	22,4	18,3	12,0	9,5	55,0	48,2

Різке збільшення надходження ПДФО в Державний бюджет з 2015 року пояснюється зміною перерозподілу цього податку між державним та місцевими бюджетами. Так, згідно Бюджетному кодексу України, до доходів загального фонду Державного бюджету України належить ПДФО, що сплачується у розмірі 25 % на відповідній території України (крім території міст Києва та Севастополя); 60 % – на території м. Києва². ПДФО від оподаткування пасивних доходів у вигляді процентів на поточний або депозитний банківський рахунок,

¹ *Звітність* (Державна казначейська служба України). *Офіційний сайт Державної казначейської служби України*. <<https://www.treasury.gov.ua/ua/file-storage/vikonannya-derzhavnogo-byudzhetu>> (2019, січень, 29).

² *Бюджетний кодекс України, ст. 29. 2010* (Верховна Рада України). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>> (2019, січень, 29).

процентів на вклад члена кредитної спілки у кредитній спілці перераховується до Державного бюджету України у повному обсязі.

І навіть тепер, при такому розподілі, ПДФО складає більше половини податкових надходжень місцевих бюджетів. Це свідчить про пряму зацікавленість місцевих органів влади створювати додаткові робочі місця, підвищувати рівень доходів громадян на своїй території. З огляду на процеси децентралізації, які набирають обертів, ПДФО є потужним бюджетоутворюючим податком. Тому держава та органи місцевого самоврядування гостро зацікавлені у виявленні резервів його зростання.

Аналіз структури доходів фізичних осіб, які сьогодні оподатковуються ПДФО, свідчить про суттєве переважання доходів, одержаних у вигляді заробітної плати. Так, за січень-травень 2018 р. 78 % ПДФО одержано із заробітної плати, 5,3 % - з виплат військовослужбовцям, 4,4 % - з доходів інших, ніж заробітна плата, 2,6% - з доходу у вигляді процентів, 1,6 % - за результатами річного декларування і 0,1 % - з пенсій або довічного грошового утримання¹.

Висновок очевидний: чим більше рівень зарплати, тим у більшій сумі надійде ПДФО в бюджет. Але, згідно зі звітом МВФ², в Україні спостерігається висока концентрація зарплат на рівні, нижчому за 2 мінімальні зарплати. Цей факт призводить до прямих втрат бюджету від недоплати ПДФО внаслідок користування податковими соціальними пільгами та неправомірного отримання субсидій на оплату житлово-комунальних послуг.

¹ Податок та збір на доходи фізичних осіб: стан виконання за січень-травень 2018 року (2018). *Офіс з фінансового та економічного аналізу у Верховній Раді України*. <https://feao.org.ua/wp-content/uploads/2018/07/2018_07_24_pdfo_md_v1.5.pdf> (2019, січень, 29).

² Ukraine: selected issues (2017). Country Report № 17/84. *International Monetary Fund, Washington, D. C.*

<http://www.imf.org/en/Publications/CR/Issues/2017/04/04/Ukraine-Selected-Issues-44799>> (2019, січень, 29).

Проведене дослідження стосовно порівняння темпів росту заробітної плати, ПДФО та рівня інфляції свідчить про значне відставання росту зарплати від зростання ПДФО (особливо у 2015 р.) при значному відставанні росту темпів інфляції (рис. 1). Це говорить про існування значного податкового навантаження на громадян, які отримують легальні заробітні плати.

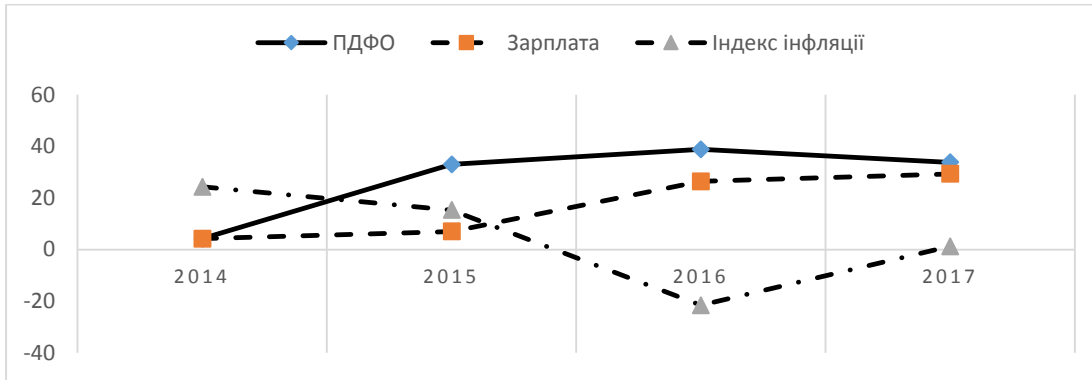

Рис. 1. Динаміка темпів росту зарплати, ПДФО та індексу інфляції в Україні у 2014-2017 рр., %

Найвищий дохід населення України за III квартал 2018 року у розрахунку на одну особу склав 15199,1 грн., що на 20,4 % більше цього показника за відповідний період попереднього року¹. Але лише 47 % його складає зарплата. Майже третина доходів (28,9 %) – це соціальні допомоги та інші одержані поточні трансферти, які не оподатковуються. Прибуток та змішаний дохід, який одержується фізичними особами в результаті виробничої діяльності, складає 21,6%. Решта – 2,5 % - це доходи від власності (одержані), фінансових та нефінансових активів: дивіденди, відсотки від акцій, внесків та договорів оренди земельних ділянок та майна; доходи населення від власності на землю; відсотки за вкладками, отримані від банків фізичними особами тощо.

Попри підвищення соціальних стандартів, рівня заробітної плати і номінальних доходів населення, про які свідчать офіційні статистичні дані, розраховані в абсолютному вимірі, рівень життя населення України, визначений

¹ Найвищий дохід населення України за III квартал 2018 року (Державна служба статистика України). *Офіційний сайт Державної служби статистики України*. <<http://www.ukrstat.gov.ua/>> (2019, січень, 30).

у відносних величинах, погіршується. Якщо в 2014 році за межею бідності жили 15 % населення країни, то на сьогодні - вже 25 %¹. Відповідно, і рівень їх доходів, що має оподатковуватися, дуже низький.

Потенційно економічно активне населення країни у віці 15-70 років теж має працювати і отримувати доходи. Між тим, офіційний рівень безробіття, розрахований за методологією Міжнародної організації праці, по підсумках 2017 р. становить 9,5 %². Головною причиною безробіття стало падіння економіки та відповідне зниження фінансових результатів діяльності підприємств. Частина компаній збанкрутіла, а деякі, щоб знизити витрати, почали скорочувати штат працівників. У липні 2018 р. було офіційно зареєстровано 303,9 тисячі безробітних, на 1 вакантне робоче місце претендувало 4 особи.

Згідно з перспективою входження України в Євросоюз, її соціальні стандарти повинні наблизитися до рівня цих країн. У II кварталі 2018 р. у країнах ЄС-28 безробітних серед економічно активного населення налічувалося 16,9 млн. осіб, а рівень безробіття склав 6,8 %. Найвищий рівень безробіття там відмічається у Греції (19,0 %), найнижчий – у Чехії (2,2 %)³.

Таким чином, можна стверджувати, що економічне зростання в країні, піднесення ефективності суспільного виробництва, залучення інвестицій і т. ін. призведе до створення додаткових робочих місць, дозволить підвищити рівень

¹ В Україні зріс рівень бідності. *Кореспондент*, 12.09.2018. <<https://ua.korrespondent.net/business/economics/4010654-v-ukraini-zris-riven-bidnosti>> (2019, січень, 30).

² Соціальні індикатори рівня життя населення України (2018) (Державна служба статистики України). *Статистичний збірник*. Київ. 63. <http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/09/zb_sirn2017pdf.pdf> (2019, січень, 31).

³ Безробіття в Україні та світі. I півріччя 2018 року. *Економічний дискусійний клуб*. 27.09.2018. <<http://edclub.com.ua/analitika/bezrobittya-v-ukrayini-ta-sviti-i-rivnichchya-2018-roku>> (2019, січень, 31).

оплати праці і тим самим створить передумови для збільшення рівня надходження ПДФО до бюджету.

Враховуючи тенденції надходження ПДФО до Зведеного бюджету України, спрогнозуємо його рівень у найближчі два роки. Для цього побудуємо трендову економіко-математичну модель надходження ПДФО. Трендовий аналіз спрямований на порівняння досліджуваного показника з низкою періодів, що передують, і визначення тренда, тобто основної тенденції динаміки показника, очищеної від випадкових впливів окремих факторів.

На рис. 2 представлено трендове рівняння поліноміального виду, яке характеризує динаміку надходжень від податку на доходи фізичних осіб за 2013-2017 рр. та прогноз на 2018-2019 рр. Зазначимо, що вірогідність прогнозу достатньо висока і складає 97,4 %.

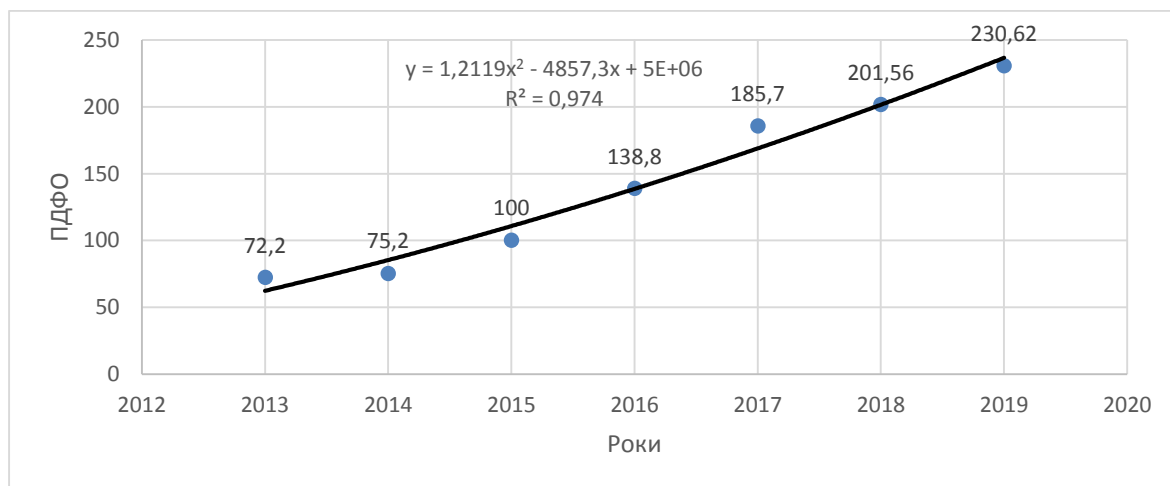

Рис. 2. Динаміка надходження ПДФО до Зведеного бюджету України, млрд. грн.

За даними моделі, надходження ПДФО за підсумками 2018 р. мають бути на рівні 201,6 млрд. грн., а в 2019 р. – 230,6 млрд. грн. Розрахунки фахівців Офісу з фінансового та економічного аналізу у Верховній Раді України свідчать, що в 2018 році заплановано отримати 220 млрд. грн. надходжень від цього податку та збору, що становить близько 24 % від суми всіх податкових надходжень

Зведеного бюджету¹. Це на 18,4 млрд. грн. більше, ніж показала побудована нами модель. Розбіжності в показниках можна пояснити неврахуванням нами багатьох факторів, які впливають на рівень надходження ПДФО. Модель дала результат тільки з урахуванням існуючої динаміки за останні роки.

Для подальшого зростання надходжень ПДФО в бюджет необхідно задіяти деякі важелі, які вплинуть на розширення бази оподаткування.

Важливим фактором впливу на рівень надходження ПДФО є легалізація доходів фізичних осіб, які вони приховують від оподаткування. Вже не один рік у нашій країні обговорюється законопроект, який передбачає запровадження автоматизованої системи моніторингу відповідності витрат фізичних осіб отриманим доходам. Першим шагом в його реалізації було подання електронних декларацій за 2015 рік для суб'єктів, які займають відповідальні державні посади. Більше 100 тисяч електронних декларацій були заповнені та подані до системи електронного декларування. Українські чиновники задекларували 30 млрд. грн., велику кількість рухомого і нерухомого майна, оціночна вартість якого явно перевищує офіційні доходи, отримані на державній службі.

Однак це було одноразове декларування, яке вимагали всі основні міжнародні партнери України, серед яких МВФ, Світовий банк, Європейський банк реконструкції та розвитку, ЄС і США. Однак доцільно, з метою запобігання ухиленню від сплати податків, автоматизовану систему моніторингу відповідності витрат фізичних осіб отриманим доходам поширити на всіх громадян країни. Тобто в цьому випадку має проводитися загальне річне декларування доходів і майна фізичних осіб. Якщо суми витрат значно перевищать офіційні доходи, така особа повинна буде відзвітувати податковому органу про джерело походження доходів і сплату з них податків.

¹ Податок та збір на доходи фізичних осіб: стан виконання за січень-травень 2018 року (2018). *Офіс з фінансового та економічного аналізу у Верховній Раді України.*

<https://feao.org.ua/wp-content/uploads/2018/07/2018_07_24_pdfo_md_v1.5.pdf> (2019, січень, 29).

Проведення фінансових операцій будуть контролювати установи і підприємства, які їх здійснюють, і одразу ж в електронній формі за індивідуальним ідентифікаційним номером платника податків направляти ці відомості на спеціальний сайт податкового органу. Звісно, що це значно збільшить об'єми робіт нотаріусів, банків, цілого ряду підприємств, які надають послуги чи реалізують дорогі товари. Адже досвід свідчить про ефективність такої системи. Вона багато років працює у всіх високорозвинених країнах, де фінансове свавілля і несплата податків трактуються як кримінальний злочин.

Але поруч із законом про відповідність видатків доходам, там діє ще один закон – про податкову амністію. Її мета полягає не в наповненні бюджету, а в переході на правову базу у відносинах платників податків і держави. Здійснюється легалізація заощаджень, офіційно не оподаткованих раніше, шляхом декларування реального розміру доходів, сплати певної суми податків (як правило, не вище 10 %) в обмін на гарантію недоторканності від будь-яких видів відповідальності. Це сприятиме, з одного боку, виведенню капіталу з "тіні" в легальний обіг з можливістю подальшого вільного розпорядження коштами, а з іншого боку - інвестиціям в економіку за рахунок легалізації доходів.

Спроби прийняття законодавчої бази, регламентуючої порядок проведення податкової амністії, вже були вжиті в Україні в 2014, 2015 и 2017 роках. І у різні роки були спроби ввести загальне декларування населенням своїх доходів і податковий контроль витрат приватних осіб непрямыми методами. Але ці новації так і залишилися на папері та не принесли будь-якого економічного ефекту.

Ще одним з резервів підвищення рівня надходження ПДФО в бюджет є оподаткування доходів, ввезених на територію України так званими трудовими мігрантами. Загальна кількість трудових мігрантів, які залишили Україну в 2015-2017 рр., становить 4 млн. осіб. Одночасно за кордоном перебувають 2,6-2,7 млн. осіб. У більшості випадків вони офіційно не працевлаштовані. За 2017 рік з трудових мігрантів Україна за офіційними і неофіційними каналами отримала

9,3 млрд. доларів¹. Звісно, що ці кошти вкрай необхідні державі, підвищують платоспроможний рівень населення, сприяють розвитку підприємництва. Однак, якщо вони не були оподатковані в країні одержання доходу, згідно законодавства з них потрібно сплатити податок в Україні.

Але двічі або декілька разів сплачувати податок з одного й того ж доходу не потрібно. Ця ситуація трактується як подвійне оподаткування, яке виникає під час обкладання одним і тим же або аналогічним податком одного об'єкта оподаткування чи окремого платника податків за один і той же проміжок часу. Існують заходи його усунення. Так, на сьогодні діє 71 міжнародний договір України про уникнення подвійного оподаткування. Крім того, наша країна застосовує договори СРСР про уникнення подвійного оподаткування з Іспанією, Малайзією та Японією, що діють до набуття чинності нових договорів².

Українці найчастіше виїжджають на заробітки до Польщі, Росії, Італії та Чехії. З цими країнами в Україні є угоди про усунення подвійного оподаткування. Тому в разі ненадання контролюючим органам документів, підтверджуючих сплату прибуткового податку, його доведеться сплатити згідно законодавства України на її території.

Можливості збільшення надходжень ПДФО також криються при виявленні доходів фізичних осіб від здачі нерухомості та земельних ділянок в оренду. Згідно Цивільному кодексу України (ст. 319, 320), власник має право володіти, користуватися і розпоряджатися своїм майном на власний розсуд, у

¹ За год трудовые мигранты перевели в Украину 9 млрд. долларов. *Факты*. 21.03.2018. <<https://fakty.ua/262211-za-god-trudovye-migranty-pereveli-v-ukrainu-9-mlrd-dollarov>> (2019, февраль, 01).

² Дубовик, О.Е. (2014). Двойное налогообложение: проблемы и пути их решения в Украине. *Вестник Уфимского государственного авиационного технического университета*, 8, 63-71.

тому числі - з метою підприємницької діяльності¹.

Статтею 170.1 Податкового кодексу України визначено, що доходи фізичних осіб від надання нерухомості в оренду (суборенду, емфітевзис), житловий найм (піднайм) повинні оподатковуватись ПДФО

При цьому об'єкт оподаткування визначається, виходячи з розміру орендної плати, зазначеної в договорі оренди, але не менше ніж мінімальна сума орендного платежу за повний чи неповний місяць оренди. Мінімальна сума орендного платежу визначається за методикою, що затверджується Кабінетом Міністрів України, виходячи з мінімальної вартості місячної оренди одного квадратного метра загальної площі нерухомості з урахуванням місця її розташування, інших функціональних та якісних показників, що встановлюються органом місцевого самоврядування².

Здача в оренду власного майна (кімнати, квартири, гаража, дачного будинку, земельної ділянки та інших об'єктів власності) служить додатковим джерелом заробітку. Орендодавець повинен самостійно визначити розмір свого фіскального зобов'язання, подати декларацію про доходи за звітний рік у Державну податкову службу до 1 травня поточного року і сплатити податок до 1 серпня.

При здачі своєї нерухомості юридичній особі або фізичній особі-підприємцю, вони і будуть виступати податковими агентами зі сплати ПДФО в бюджет.

Однак далеко не всі орендарі офіційно укладають договір оренди. Якщо цей договір посвідчується нотаріусом, то останній має відстежити сплату ПДФО

¹ *Цивільний кодекс України, ст. 319, 2003* (Верховна Рада України). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>> (2019, лютий, 01).

² *Податковий кодекс України, ст. 170, 2010* (Верховна Рада України). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>> (2019, лютий, 01).

в бюджет. Невеликий відсоток угод з оренди нерухомості здійснюється через агентства нерухомості. Таким чином, на сьогодні здавати законно свої квадратні метри і платити податки - це справа совісті кожної людини. І практично поодинокі випадки, коли орендодавців карали за несплату податків. Створення бази орендованого майна, покращення адміністрування стягнення ПДФО при здачі майна в оренду – перспективний напрям діяльності Податкової служби. Необхідно відпрацювати механізм її дій, щоб знизити витрати, пов'язані з виконанням контрольних функцій в цьому випадку.

Електронна комерція активно розвивається як у всьому світі, так і в Україні. Широкого розмаху одержала інтернет-торгівля. Зі збільшенням числа інтернет-користувачів бізнес у мережі стрімко поширюється. Для нашої країни це особливо актуально, так як уряд у пошуках джерел наповнення бюджету може звернути пильну увагу на оподаткування віртуальних угод.

Однак у Податковому кодексі відсутні будь-які спеціальні норми в частині оподаткування діяльності, пов'язаної з торгівлею в інтернеті. Інтернет-магазин - це лише форма організації торгівлі, яку здійснює юридична або фізична особа-підприємець. І оподаткування його діяльності повинно здійснюватися за загальними правилами, які встановлені в податковому законодавстві України для платників податку на прибуток і фізичних осіб, які працюють на загальній або спрощеній системі оподаткування.

При роботі на загальній системі оподаткування, підприємці сплачують ПДФО з чистого доходу. Спрощена система оподаткування вимагає сплати єдиного податку, в який сума ПДФО вже включена.

У більшості випадків відсутність достовірної інформації про інтернет-магазини (їх реєстрацію, засновників, організаційно-правову форму тощо) унеможлиблює проведення Держфінмоніторингом та Державною податковою службою повного і об'єктивного контролю за їх діяльністю та сплатою податків. З даною проблемою вже зіткнулися податкові служби розвинених країн. Але їм на допомогу приходять як досить висока свідомість громадян, так і розвиненість спецслужб, зокрема досить високий рівень технічного забезпечення податкової

поліції. Тому схема ухилення від податків шляхом перенесення бізнесу в інтернет у розвинених країнах поки використовується, в основному, невеликим бізнесом.

Певного поширення набула у світі, і в Україні в тому числі, гра на ринку Forex з використанням каналів інтернету. Тут фактично здійснюється ніким не контрольоване виведення капіталів за межі держави. А людина, яка виграла на Forex, не сплачує жодних податків зі свого виграшу.

Висновки. Низький рівень податкової культури українців сприяє усвідомленому ухиленню від сплати податків, наявності значного тіньового сектору, нелегальному працевлаштуванню, існуванню фактів приховування доходів. Населення має достатньо низький рівень переконання в необхідності сплати податків. Саме тому сьогодні однією з найактуальніших проблем є робота з людьми, доведення необхідності сплати податків та підвищення рівня їх свідомості. А це можливо лише за умови побудови соціально орієнтованої економіки і, як наслідок, цивілізованої податкової системи, яка б стояла на варті інтересів пересічних громадян. Через удосконалення системи адміністрування податків і перманентну кропітку роботу з платниками податків ми досягнемо значного ефекту від збільшення надходжень податку на доходи фізичних осіб у бюджет.

References:

1. *Zvitnist` [Reporting] (The State Treasury of Ukraine). Oficijny`j sajt Derzhavnoyi kaznachejs`koyi sluzhby` Ukrayiny`.* [The official site of the State Treasury Service of Ukraine]. <<https://www.treasury.gov.ua/ua/file-storage/vikonannya-derzhavnogo-byudzhetu>> (2019, January, 29) [in Ukrainian].
2. *Byudzhetny`j kodeks Ukrayiny` 2010 [The Budget Code of Ukraine] (The Verkhovna Rada of Ukraine). Oficijny`j sajt Verxovnoyi Rady` Ukrayiny`.* [The official site of the Verkhovna Rada of Ukraine]. <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>> (2019, January, 29) [in Ukrainian].

3. Podatok ta zbir na doxody` fizy`chny`x osib: stan vy`konannya za sichen`-traven` 2018 roku (2018). [Tax and fee on personal income: performance status for January-May 2018]. *Ofis z finansovogo ta ekonomichnogo analizu u Verxovnij Radi Ukrayiny`* [Financial and Economic Analysis Office in the Verkhovna Rada of Ukraine]. <https://feao.org.ua/wp-content/uploads/2018/07/2018_07_24_pdfo_md_v1.5.pdf> (2019, January, 29) [in Ukrainian].
4. Ukraine: selected issues (2017). Country Report № 17/84. *International Monetary Fund, Washington, D. C.* <http://www.imf.org/en/Publications/CR/Issues/2017/04/04/Ukraine-Selected-Issues-44799>> (2019, January, 29) [in English].
5. Nayavny`j doxid naselelnya Ukrayiny` za III kvartal 2018 roku [Available income of the population of Ukraine for the III quarter of 2018] (The State Statistics Service of Ukraine). *Oficijny`j sajt Derzhavnoyi sluzhby` staty`sty`ky` Ukrayiny`* [The official site of the State Statistics Service of Ukraine] <<http://www.ukrstat.gov.ua/>> (2019, January, 30) [in Ukrainian].
6. V Ukrayini zris riven` bidnosti [Ukraine has grown in poverty]. *Korespondent*. [Correspondent], 12.09.2018. <<https://ua.korrespondent.net/business/economics/4010654-v-ukraini-zris-riven-bidnosti>> (2019, January, 30) [in Ukrainian].
7. Social`ni indy`katory` rivnya zhy`ttya naselelnya Ukrayiny` (2018) [The social indicators of living standards of the population of Ukraine] (The State Statistics Service of Ukraine). *Staty`sty`chny`j zbirny`k*. [Statistical Collection]. Ky`yiv. 63. <http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/09/zb_sirn2017pdf.pdf> (2019, January, 31) [in Ukrainian].
8. Bezrobittya v Ukrayini ta sviti. I pivrichchya 2018 roku [Unemployment in Ukraine and in the world. The first half of 2018]. *Ekonomichny`j dy`skusijny`j klub*. [The Economic Discussion Club], 27.09.2018. <<http://edclub.com.ua/analitika/bezrobittya-v-ukrayini-ta-sviti-i-pivrichchya-2018-roku>> (2019, January, 31) [in Ukrainian].

9. Za god trudovye migranty pereveli v Ukrainu 9 mlrd. Dollarov [For a year, migrant workers have transferred \$ 9 billion to Ukraine]. *Fakty*. [The Facts], 21.03.2018. <<https://fakty.ua/262211-za-god-trudovye-migranty-pereveli-v-ukrainu-9-mlrd-dollarov>> (2019, February, 01) [in Russian].
10. Dubovik, O.E. (2014) Dvojnoe nalogooblozhenie: problemy i puti ih resheniya v Ukraine [Double taxation: problems and their solutions in Ukraine]. *Vestnik Ufimskogo gosudarstvennogo aviacionnogo tekhnicheskogo universiteta*. [Bulletin of Ufa State Aviation Technical University], 8, 63-71. [in Russian].
11. *Cy`vil`ny`j kodeks Ukrayiny` 2003* [The Civil Code of Ukraine] (The Verkhovna Rada of Ukraine). *Oficijny`j sajt Verxovnoyi Rady` Ukrayiny`*. [The official site of the Verkhovna Rada of Ukraine]. <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>> (2019, February, 01) [in Ukrainian].
12. *Podatkovy`j kodeks Ukrayiny` 2010* [The Tax Code of Ukraine] (The Verkhovna Rada of Ukraine). *Oficijny`j sajt Verxovnoyi Rady` Ukrayiny`*. [The official site of the Verkhovna Rada of Ukraine]. <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>> (2019, February, 01) [in Ukrainian].